

UMJESTO PREDGOVORA

*Govor predsjednika Matice hrvatske na središnjoj proslavi
175. obljetnice najstarije hrvatske kulturne ustanove*

Godine 1838. zaživjele su u hrvatskim gradovima Karlovcu, Varaždinu i Zagrebu prve javne čitaonice, postajući ubrzo žarištima preporodne misli i okupljalištima domoljubnih intelektualaca. U njima, osobito u najvažnijoj, zagrebačkoj, postupno se oblikovala snažna težnja i nastojanje da se posvuda po Hrvatskoj osnuju kulturne ustanove, a prije svega da se u hrvatskom javnom životu, u hrvatskoj knjizi i na hrvatskim kazališnim daskama strani jezici, poglavito njemački, zamijene vlastitim materinskim jezikom. Jačanje toga nastojanja urodit će za nekoliko godina osobitim plodom: 10. veljače 1842. u okviru čitaonice u Zagrebu utemeljena je glavnica koju su nazvali *Matica ilirska*. Tim činom se – na osnovi širokih i moćnih europskih težnja nadahnutih uzvišenom idejom o suverenom narodu kao jamcu ljudske i građanske jednakosti, čuvaru kulturne baštine i nositelju gospodarskog razvitka – rodila Matica, čiju 175. obljetnicu danas slavimo s osobitim ponosom. Prvi njezin predsjednik već je tada jasno izrazio njezinu prvu i najvišu zadaću, istu onu koja nam i danas poput vječne ideje vodilje i smjerokaza

stoji pred duhovnim očima: »Najpoglavitija svrha društva našega jest: nauku i knjiženstvo u našem narodnom jeziku rasprostranjivati i priliku mladeži našoj dati da se domorodno izobrazí.«

U tim i drugim riječima Matičinih utemeljitelja jasno se očituje uvjerenje da je prosvjeta temelj hrvatske opstojnosti, kao i to da je prosvjeta u prvom redu knjiga, takva knjiga koja treba biti na korist ne samo književnicima nego i istraživačima, gospodarstvenicima, političarima, riječju svim istinskim stvarateljima u cjelini narodnoj. Stoga jamačno ne pretjerujemo ističući da nema u hrvatskoj povijesti ustanove koja se s Maticom može mjeriti po snazi pouzdanja u misiju kulture i da nitko nije u hrvatskom narodu tako usrdno i tako uspješno kao Matica poticao i uzgajao sklonost, strast i ljubav prema knjizi.

Matici se često prigovara da se neprekidno vraća prošlosti i njome ostaje zarobljena pa ću se nakon ovoga kratkoga osvrta na njezinu povijest osvrnuti na stavove onih koji danas, ma i u najboljoj namjeri, često i glasno ponavljaju da Matica više ne može živjeti i biti doista snažno prisutna i utjecajna samo tiskajući knjige, jer knjige danas u Hrvatskoj tiskaju mnogi. Morala bi, savjetuje se, tražiti druge načine obraćanja javnosti, posebno one modernije, kao što su na primjer elektronički mediji i sve što su oni sa sobom donijeli. Prvo bih na to htio odgovoriti da ozbiljna istraživanja pokazuju da se danas u svijetu tiska sve više, a ne sve manje knjiga, da se dapače godišnje objavi više naslova nego što se rodi djece. Problem dakle nije u opadanju potrebe za objavljenim knjigama, već je problem, i to ne samo hrvatski nego i svjetski, u činjenici da broj čitatelja raste aritmetičkom, a broj pisaca geometrijskom progresijom, iz čega naravno slijedi nužnost pojačane borbe za čitatelje. Za Maticu

to znači da je potrebno uvijek iznova promišljati smjerove izdavačke politike koja će biti u skladu kako s Matičinom tradicijom tako i sa suvremenim hrvatskim potrebama.

Pri svemu tomu ne treba smetnuti s uma činjenicu da Matica uistinu nikad nije bila samo jedan izdavač među mnogima, već ustanova koja je objavljivanje knjiga od početka stavila u službu svoje ukupne djelatnosti, djelatnosti koja je uvijek iznova nailazila na povjerenje i ljubav hrvatskog naroda. Matica je već pri utemeljenju pred sebe stavila cilj za koji se gotovo čini da ga je nemoguće ostvariti, taj naime da od sebe zahtijeva visoku razinu svoje ukupne, ne samo izdavačke, djelatnosti, ali da u isti mah prosvječuje najšire slojeve hrvatskog pučanstva. Matica je, povrh toga, u sebi jačala i oko sebe širila shvaćanje da kultura zahtijeva ujedinjavanje znanstvenih i umjetničkih djelatnosti, ona je u skladu s tim – suprotno onome što joj se kadšto podmeće – vodila neprestani dijalog sa svijetom, crpeći iz riznice europskih duhovnih bogatstava, ali i nastojeći u tome začeti i odnjegovati i pupoljke vlastite originalnosti.

Matica je dakle utemeljena kao kulturna ustanova i za cijele je svoje povijesti bila u prvom redu kulturna ustanova. Ali ne zaboravimo da je ona od svojih 175 godina gotovo 150 djelovala kao najvažnija kulturna ustanova naroda bez potpune državnosti i da je stoga kadšto u povijesti morala preuzimati i zadaće koje u redovnim prilikama kulturnim ustanovama ne pripadaju. Moj štovani prethodnik, naš dojučerašnji predsjednik Igor Zidić napisao je jednom zgodom: »Politika, kao djelatno područje, nikada nije bila ni dalekim ciljem Matice hrvatske, još manje bi se takvim ciljem mogla navesti težnja postizanja realne političke moći. Ipak, unatoč tome, nismo uspijevali izbjeći da – od vremena do vremena – politika postane našom sudbinom. Naročito ne u onim teškim

trenucima kad su narodni interesi – i to oni temeljni – bivali ugroženi. Tada se glas Matice hrvatske i očekivao i čuo.«

Da, Matičin se glas očekivao i čuo jer je svojom dosljednom djelatnošću stekla ugled i povjerenje naroda. Taj je ugled stekla najviše time što je bila nepokolebljiva u izgradnji i obrani hrvatstva, a da pritom u tu svoju obranu domovine nije nikad ugrađivala netrpeljivost prema drugom i drukčijem. Za nju je domovina – kako se izrazio jedan od uglednih matičara akademik Ivo Frangeš – uvijek bila prije svega »dom, krov nad glavom, jamstvo čovjekoljublja i slika ljepote«. Tako shvaćena, ona je »domovina svakoga čovjeka, kojem god narodu pripadao«, a ljubav spram tako shvaćene domovine »istinsko je rodoljublje, koje se bori za vlastito dostojanstvo, ali ne tako da vrijeđa ili svojata tuđe: Domovina koja vlastit smisao nalazi u postojanju i poštivanju – tuđe.«

Takva nesebična predanost domovini i neumoran rad koji iz nje crpi snagu donijeli su Matici veliku privrženost ljudi na svim hrvatskim prostorima i ujedno bili izazov i smetnja onima kojima su Matičini ciljevi i ostvarenja, pa stoga i samo njezino postojanje, iz različitih razloga bili zazorni. Ali Matičina dugovječnost, kao i njezina sigurnost u plemenitost svojih ciljeva i sredstava, ne dopuštaju joj posustati ni prignuti se pred olako izricanim osudama. Ona ne samo da nije nikada svoje članove birala ni dijelila po svjetonazoru, socijalnom statusu ili nekom sličnom diobenom kriteriju, već nikada nije ni pristajala na to da bude tek usko stručna, ili samo znanstvena, ili samo izdavačka ustanova.

Jedan je davnašnji Matičin predsjednik ustanovu koju je vodio lijepo usporedio s nebom čiju ljepotu skladaju i velika sunca i male zvijezde. Ta istinska i puna demokratičnost, duboko usađena u Maticu već u samu njezinu začetku, davala

joj je u dugoj povijesti snagu da iz desetljeća u desetljeće prepoznaje probleme cjelokupnoga hrvatskog društva i djelotvorno se uključuje u njihovo rješavanje sredstvima koja pristojе jednoj kulturnoj ustanovi. Graditi vlastitu autentičnost, a ujedno otvarati mogućnost da drugi i drukčiji grade svoju, značilo je oblikovati zajedničke, općeljudske vrijednosti i unapređivati slobodu koja neće biti na štetu drugih.

Kad smo u naše vrijeme s mukom i uz goleme žrtve ostvarili vlastitu državu, počeli su intenzivni razgovori o tome kakvo je mjesto Matice hrvatske u hrvatskom društvu sada, kad imamo svoja ministarstva, svoje školstvo, brojne kulturne ustanove i zavode, nakladnička poduzeća. Govorili su i pisali o tome mnogi doista pametni i obrazovani znanstvenici i kulturni radnici, pozivajući se najčešće na činjenicu da prije nismo imali državu i da je Matičina djelatnost bila ponajprije time određena, dok bi sad njezinu svrhu i razlog postojanja trebalo tražiti u nečemu posve drugom. Neobično je kako se pri takvim razmišljanjima redovito previđa da je Matica hrvatska uistinu oduvijek bila upravo kulturna ustanova, bez obzira na to što je šira javnost percipira, zna i pamti više po zadaćama političke naravi kojima je u određenim razdobljima svoje i naše povijesti morala biti prvenstveno posvećena.

Zagovornici teze o dotrajalosti i svojevrsnoj potrošenosti Matice i njezine ideje primjećivali su, doduše, vrijedne časopise i važne knjige što ih je izdavala, kao i svakodnevna intelektualna i prosvjetna okupljanja u njezinim prostorijama, zapažali su važna i poticajna istupanja Matičinih dužnosnika, ali kao da im je sve to bilo nekako malo i mlako. Jer očito su htjeli Maticu koja će svaki čas izlaziti s priopćenjima, koja će političarima svako malo slati izraze svojega neslaganja, koja će im se stalno suprotstavljati i biti nekakvom pritajenom prijateljicom. Nametale su se dvojbe oko hrvatskoga identiteta,

pitalo se kako Matica može graditi taj identitet kad uopće ne znamo koje su njegove glavne sastavnice.

Veoma ugledan znanstvenik svojedobno je pisao da je Matica u 19. stoljeću imala razloga Dalmatince, Slavonce, Dubrovčane i Banovince uvjeravati da su Hrvati, ali da to nema smisla raditi potkraj 20. stoljeća. Doista, nitko u Matici nije mislio i ne misli da bi Hrvate u 20. i 21. stoljeću trebalo uvjeravati da su Hrvati, ali svaki pozorni i smireni promatrač vidi da Matica, i ne samo Matica, ima itekako velika posla oko toga da ljude u Hrvatskoj uvjerava u to da je naša raznolikost naše veliko i pravo bogatstvo i da na nju ne treba gledati kao na opasnost, da tu raznolikost, štoviše, treba što bolje upoznavati i sve više je voljeti.

Govorilo se da konačno imamo svoje školstvo i da time otpadaju i postaju izlišnima mnoge Matičine zadaće. Tomu moramo odgovoriti da bi Matica u prosvjetnom smislu imala mnogo posla čak i da smo odmah na početku svoje samostalne države uspjeli ustrojiti uzorno školstvo. A to osobito vrijedi u situaciji kad i četvrt stoljeća nakon uspostave države mučno tražimo putove i načine da ga moderniziramo i učinimo doista suvremenim, ne gubeći bitne odrednice svoje i europske tradicije. I sutra, kad jednom prevladamo te teškoće, Matica će moći ponuditi mnoštvo sadržaja koje sama škola ne može pružiti, a koji su važni za oblikovanje i odgajanje slobodnog, samosvjesnoga građanina i pravog rodoljuba.

I danas se Matica, svjesna naše zajedničke obveze da mladom naraštaju što ranije pružimo mogućnost oblikovati vlastiti život i život zajednice u skladu s duhom i zahtjevima današnjeg vremena, koje mi stariji često ne znamo i ne možemo do kraja primjereno osjetiti i shvatiti, pokušava što više otvoriti mladima. U već tradicionalnu Matičinu ciklusu

Mladi glazbenici svoj prvi nastup imao je velik broj danas u Hrvatskoj i posvuda u svijetu priznatih i afirmiranih glazbenika. Matičina likovna galerija mnogim je mladim likovnim umjetnicima pružila priliku prvi put u javnost iznijeti i pokazati svoje zamisli i svoja djela. U Matičinoj Filozofskoj školi studenti i doktorandi uvježbavaju se pod vodstvom vrsnih znalaca u teškom poslu tumačenja najtežih djela sveukupne povijesti filozofije. U Komunikološkoj školi iskusni stručnjaci studentima novinarstva prenose tajne te zahtjevne i etički toliko odgovorne struke.

Tako bismo mogli nabrajati dalje. Razumije se da raditi u svojoj državi nije isto kao raditi u državi u kojoj ste drugi ili treći narod, potiskivan i potisnut. U vlastitoj državi Matica treba i hoće biti dobrohotni potporanj i oslonac hrvatskoj vlasti, njezin saveznik i pomagač u izgrađivanju demokratskog društva i predstavljanju hrvatskih vrijednosti svijetu, kao što je isticao naš poznati povjesničar i zauzeti matičar Trpimir Macan. Matica treba graditi i unapređivati osebujni hrvatski identitet sa sviješću i spoznajom toga da je on otvoren i dinamičan sklop, koji ima svoje stalne, ali i svoje povijesno promjenljive elemente. Kad se gradi vlastita autentičnost i ujedno otvara mogućnost da i oni drugi i drukčiji grade svoju, tad se stvara i njeguje zajedničke ljudske vrijednosti, istovremeno podržavajući vlastitu slobodu, koja neće biti na štetu drugih. Naravno, biti oslonac i suradnik hrvatskoj vlasti ne znači odreći se kritičkog prosuđivanja njezinih odluka. Pogotovo to ne znači u svoje redove pripuštati puko strančarenje, ili pak dopuštati da u djelovanju ustanove prevladaju bilo kakvi separadni interesi ili osobne pretenzije.

Procjenjujući vrijednost onoga što Matica radi danas i promišljajući o onome što bi trebala raditi sutra, moramo na umu imati da i samoj Matici treba potporanj te da stoga oni

koji vode Maticu i oni koji su u državi u svakom pojedinom razdoblju zaduženi za kulturu i znanost moraju u otvorenim i plodotvornim razgovorima odrediti kakvu Maticu želimo i kakvu Maticu možemo imati. Bilo bi posve neprihvatljivo pristati na to da se staru i časnu ustanovu samo još iz pristojnosti naziva nacionalnom ustanovom, da joj se povremeno podijeli poneki kompliment za ulogu u našoj povijesti, a da je se u isto vrijeme slabi i onesposobljava za zadaće koje treba i može obavljati na korist domovine. Dugovjeke ustanove poput naše nisu nagle ni nestrpljive; one su uvijek spremne voditi računa o stvarnim mogućnostima sredine u kojoj djeluju. Dvadesetak odjela Matičine središnjice nisu skupine dobro plaćenih profesionalaca, nego grupe matičara i prijatelja Matice okupljenih oko problema koji ih zanimaju i koji za svoj angažman ne primaju nikakvu naknadu. Nitko od predsjednika 120 Matičinih ogranaka u zemlji i svijetu nikada nije primio ni kune za svoj posao. A ipak su ti odjeli i ti ogranci čudesno živa mreža snažnih kulturnih stjecišta, bez kojih bi karta hrvatske kulture nedvojbeno bila bitno siromašnija.

Ne nudimo dakle slavnu prošlost kao izgovor za današnje nečinjenje, već nudimo programe i ostvarujemo djela koja se lako mogu vidjeti, pobrojati, pa i vrednovati. Kažem mnogo, jer ne znam mogu li se ikako izmjeriti na primjer oni osjećaji tihe sreće koje sam tako često zamjećivao u sebi i oko sebe nakon kulturnih događaja što bi ih priredila Matica hrvatska, onih iznimnih trenutaka kad se ljudi međusobno daruju svojim uvijek različitim nadarenostima. I to nerijetko u sredinama u kojima se u kulturnom smislu osim Matičinih programa događa malo ili čak ništa.

Uostalom, u našoj suvremenoj, konačno suverenoj državi Matica je objavila više knjiga i organizirala više kulturnih

događanja nego u svojoj ukupnoj ranijoj povijesti, iako se – a to u ovom času i na ovome mjestu ne smijem i ne želim prešutjeti – potpora države Matici nakon smrti prvoga hrvatskoga predsjednika dr. Franje Tuđmana bitno smanjila i nije se više uvećavala bez obzira na to koja je politička opcija bila na vlasti.

Nisam nabrajao slavne Matičine izdavačke pothvate, nezaobilazne knjižne nizove, sve Matičine časopise i dugovjeki *Vijenac*, koji nam tako mnogo znači. Jedan od najuglednijih hrvatskih književnih povjesničara Antun Barac rekao je da je »povijest Matice hrvatske u neku ruku povijest hrvatske kulture«. Slabije upućeni nemalo bi se iznenadili kad bi bili u prigodi ustanoviti koje sve časopise danas izdaje Matica u Hrvatskoj i izvan nje. Nisam nabrajao ni velike ni takozvane male kulturne događaje, znanstvene skupove, tribine, predavanja, promocije, koncerte, izložbe i predstave što ih Matica bez prekida i neumorno organizira, kao ni doista sudbinske događaje poput sastavljanja i objavljivanja *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*, događaja čiju ćemo 50. obljetnicu proslaviti u ovoj godini, i to, nadam se, dostojno matičarski, naime novom knjigom o Deklaraciji i brojnim stručnim skupovima različite razine. Nisam izrijekom spominjao imena svoja dvadeset i tri časna prethodnika, Matičina predsjednika, premda sam, govoreći, na sve njih mislio i njihovo djelo imao u srcu i na umu s dubokom zahvalnošću. Riječi nekih od njih, umne i razborite, a ujedno duboko strastvene i još danas jednako poticajne, čut ćemo u nastavku našega programa.

A koliki je tek broj drugih, ne manje zaslužnih Matičinih članova, onih koji su djelovali i djeluju u Matičinoj središnjici i brojnim ograncima! U svem svojem djelovanju sve su se dosadašnje uprave Matice imale prigodu osvjedočiti o

istinitosti jednostavnih, naoko banalnih riječi da Matica hrvatska prije svega jesu sami ljudi, matičari. Uvjeren sam da s mnogima od vas dijelim osjećaj zahvalnosti prema slavnim i manje poznatim, prema preminulim i živim matičarima, prema onima koji su za Matičine ciljeve robijali te na ovoj mjestu izražavam najdublje poštovanje prema djelima koja su stvorili i nesebičnoj ljubavi koja ih je u tome vodila. Zahvaljujem svima koji svojim djelovanjem grade suvremenu povijest Matice hrvatske.

Hvala svima koji su osmislili i ostvarili današnju svečanost. Hvala visoko cijenjenim umjetnicima: ansamblu Zagrebačkih solista, klapi Sveti Juraj Hrvatske ratne mornarice, dramskim umjetnicima koji vode kroz program i čitaju nam ulomke govora Matičinih predsjednika. Mnoga, ako ne i sva nastojanja Matice hrvatske tijekom povijesti bila su i jesu izravno ili neizravno bliska umjetnosti, prožeta neuništivom težnjom skladu i ljepoti.

Hvala predsjednici Republike Hrvatske gospođi Kolindi Grabar-Kitarović za pokroviteljstvo nad Matičinom obljetnicom, a njezinu izaslaniku gospodinu Mati Graniću na riječima priznanja i potpore. Hvala gospodinu predsjedniku Vlade Andreju Plenkoviću na nazočnosti i potpori, na riječima ohrabrenja. Hvala svim govornicima, svima koji ste došli, jer dolazak svakog od vas shvaćamo kao dragocjenu potporu. Molim vas da ta potpora i unaprijed ne izostane, da čuvamo Maticu hrvatsku, da je jačamo, da bude dostojna svoje duge i slavne prošlosti i dalje djeluje na korist svojoj sredini i svome narodu. Hvala vam svima!